

Makale Türü: İnceleme Makalesi
Gönderilme Tarihi: 3 Şubat 2025
Kabul Tarihi: 2 Temmuz 2025
DOI: 10.58642/kutbilim.1632514

GÜNEY ALTAY BOYLARININ GELENEKSEL GİYİM KUŞAM KÜLTÜRÜ

Aslıhan ÖZKAN¹

Özet

Türk dünyasının önemli bir bölümünü oluşturan Altay Türkleri, Sibiry coğrafyasının en güneyinde yer alan Altay Cumhuriyeti'nin yerli halkıdır. Genel olarak Kuzey Altay boyları ve Güney Altay boyları şeklinde iki grupta incelenen Altay Türklerinin yaşadıkları coğrafya Türklerin ana yurdu olarak bilinmektedir. Bu durum Altay Türklerinin kadim bir tarihî geçmişe ve oldukça zengin bir kültürel mirasa sahip olduklarını göstermektedir. Altay halkının yüzlerce yıldır ilmek ilmek işlediği bu kadim kültürünün en önemli parçalarından biri de üzerlerinde taşıdıkları geleneksel giysileridir. Geleneksel giysiler Altay coğrafyasının iklim koşullarına, Altay halkının; örf ve âdetlerine, gelenek ve göreneklerine, ekonomik durum ve inanışlarına ışık tutarak Altay Türklerine ait kültürel mirasın geçmişten günümüze aktarılmasına aracı olmuştur.

Bu çalışmada Güney Altay boylarının tarihî, sosyal ve ekonomik özelliklerini yansıtan geleneksel giyim kuşam kültürünün, giysilerin yapımında kullanılan malzemelerden ve renklerden hareketle incelenerek, geçmişten günümüze kadar geçen süreç içerisinde uğradığı değişikliklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmış; konuya ilişkin kaynak taraması yapılmış ve elde edilen verilerden yola çıkarak betimleyici bir yaklaşım benimsenmiştir. Geleneksel kıyafetlerin biçim, renk ve kullanılan malzeme gibi çeşitli yönleri incelenerek, bu unsurların zaman içerisinde nasıl değiştiği ortaya konmuştur. Araştırma sonucunda, Güney Altay boylarının geleneksel giysilerinin hem çevresel koşullar hem de toplumsal dönüşümler yoluyla değişikliğe uğradığı, ancak özünü büyük ölçüde koruduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altay Türkleri, Güney boyları, kıyafetler, gelenekler, kültür.

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. aslihanozkan600@gmail.com.
ORCID: 0009000028438934.

Research Type: Review article
Submission Date: February 3, 2025
Acceptance Date: July 2, 2025
DOI: 10.58642/kutbilim.1632514

TRADITIONAL CLOTHING CULTURE OF SOUTHERN ALTAY TRIBES

Abstract

Altai Turks, who constitute an important part of the Turkish world, are the indigenous people of the Altai Republic, that is located at the southern part of the Siberian geography. The geography where the Altai Turks, who are generally examined in two groups as the Northern Altai tribes and the Southern Altai tribes, live has been registered as the homeland of the Turks. This shows that the Altai Turks have an ancient historical past with a very rich cultural heritage. One of the most important parts of this ancient culture of Altay, which has been formed over the years, is the traditional clothes they wear. Traditional clothes have been a tool for transferring the cultural heritage of the Altai Turks from past to present by shedding light on the climatic conditions of the Altai geography and the customs, traditions, customs, economic situation and beliefs of the Altai people.

In this article, it is aimed to examine the traditional clothing culture, which reveals many historical, social and economic characteristics of the Southern Altai tribes, based on the materials and colors used in making the clothes, and to determine the changes it has undergone from past to present.

In line with this purpose, the study utilized document analysis technique, which is one of the qualitative research methods; a literature review on the subject was conducted and a descriptive approach was adopted based on the data obtained. Various aspects of traditional clothing such as form, color and material used were analyzed and examined to reveal how these elements have changed over time. As a result of the research, it was determined that the traditional clothing of the South Altai tribes has undergone changes through both environmental conditions and social transformations, but has largely preserved its essence.

Keywords: Altai Turks, Southern tribes, clothing, traditions, culture.

GİRİŞ

Güney Sibirya bölgesinde bulunan Altay dağlarının vadilerinde yaşayan Altay Türklerine ait boylar, Altay Kijiler, Telengitler, Teleütler, Kumandinler, Çalkandılar, Tubalar şeklinde yaşadıkları yerlerdeki nehirlerin ismiyle anılırlar da genel isimlerini büyük bir coğrafyaya yayılmış olan Altay sıradağlarından almışlardır. “Altay Cumhuriyeti’nde yaşayan yerli halk genellikle Güney Altay boyları ve Kuzey Altay boyları olmak üzere iki ayrı grup şeklinde ifade edilmektedir. Bu ayrımı kullanan ilk kişi ise etnograf V. İ. Verbitskiy’dir” (Şimşek 2021:42). Bu halkın Güney boyunu Altay Kijiler, Telengitler ve Teleütler; Kuzey boyunu ise Tubalar, Kumandinler ve Çalkandılar oluşturmaktadır.

Altay coğrafyası, Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk zamanlarda kendilerine yurt olarak seçtikleri ilk bölge olması ve devam eden tarihî süreç boyunca birçok Türk devletine ana yurtluk yapmış olması sebebiyle Türklerin geçmişten günümüze kadar gelen tarihi ve kültürünün taşıyıcılığı açısından oldukça önemli bir bölgedir. Bu nedenle, Altay Cumhuriyeti’nin yerli halkı olan Altay Türklerinin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, Türk dünyasının kültürel değerlerine ışık tutmaktadır.

Türk boylarının kültürünün en önemli parçalarından biri, başlangıçta her ne kadar korunma amaçlı ortaya çıksa da tarihî süreç içerisinde yaşanmışlıklarla harmanlanarak farklı işlevler üstlenen geleneksel giysilerdir. Yarı çorak topraklara sahip olan Moğolistan ve Sibirya dağ ormanlarının bulunduğu noktada yüzlerce yıl varlığını sürdürmüş olan Altay halkı, yaşanmışlıklarını, kültürlerini, sosyal hayatlarını ve ekonomilerini zamanla gerek giysilerinin renklerine gerek kumaşlarına gerekse de süs eşyalarına yansıtmıştır.

Altay Türklerinin Güney boylarının geleneksel kadın ve erkek giysileri malzeme, renk ve başlıklar açısından incelenerek, geçmişten günümüze kadar görülen değişimlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu makalede, Güney Altay boylarının tarihî, sosyal ve ekonomik birçok özelliğini gözler önüne seren geleneksel giyim kuşam kültürü; kıyafetlerin yapımında kullanılan malzemelerden ve renklerden yola çıkılarak, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde kaynak taraması tekniği kullanılarak incelenmiş; toplanan veriler, içerik analizi yöntemi ile sistematik olarak sınıflandırılmıştır. Araştırma kapsamında etik kurul izni gerektirecek insan katılımcılı bir saha çalışması yapılmamıştır. Tüm bilgiler açık kaynaklardan alınmış olup, kaynak gösterimine dikkat edilmiştir.

Araştırma sonucunda, Güney Altay halkının giyim tercihlerinin iklim koşulları, geçim kaynakları ve inanç sistemleriyle doğrudan ilişkili olduğu; renklerin ise yaş, sosyal statü ve kültürel sembolizm açısından anlam yüklü olduğu tespit edilmiştir.

Güney Altay Boylarına Ait Geleneksel Giysilerin Yapımında Kullanılan Malzemeler

Geleneksel giysiler, ait oldukları halkın kültürünü yansıtan en önemli unsurlardan biridir. Üzerlerinde taşıdıkları giysiler Türk boylarının; yaşam koşulları, ekonomileri ve yaşadıkları bölgenin iklim özellikleriyle yakından ilgili olmakla birlikte aynı zamanda da halkın estetik zevkleri hakkında fikir vermektedir. Türk boylarının geleneksel giysilerinde kullandıkları malzemeler de doğrudan o halkın geçim kaynaklarıyla ve ekonomik durumlarıyla ilişkilidir.

“Güney Altay boyları hayvancılığın önde gelen temsilcilerindendir. Bu nedenle geleneksel yaşamlarında giysi ve ayakkabı yapımında genellikle hayvan derileriyle koyun yününden yapılan keçeleri temel malzeme olarak kullanmışlar, ayakkabılarının dikiminde ise boğa, at ya da inek derilerinden yararlanmışlardır. Giysi yapımında kullanılan ana malzeme, keskin bir bıçakla kesildikten sonra at kılından veya maral geyiğinin liflerinden üretilen oldukça sağlam ve ev yapımı ipliklerdir” (Şimşek, 2021: 145).

“Güney Altay Türk boyları, pantolon, gömlek ve ceketlerinde pamuklu kumaş, çuha bezi ve ev yapımı süet tercih etmişlerdir. Sibirya bölgesinde yaşayan bu halk, sert iklim koşulları sebebiyle çoğunlukla kürk manto kullanmış, bu kürk mantolar da daha çok koyun, keçi ve karaca derisinden dikilmiştir. Çok soğuk havalarda bile ata binmeye uygun olarak hazırlanan bu kürk mantoların dışının kaplaması ise kullanacak olan ailenin zenginliğine, kumaş seçimine ve kürk mantoların nerelerde giyileceğine bağlı olarak kadife, Çin ipeği, saten veya pamuklu bezlerle yapılmıştır. Eğer kürk mantonun dışı kumaşla kaplanmazsa sol zeminin göğüs kısmı, manşetleri ve etek uçları düz koyu renk kumaş, kadife veya kumaş şeridi ile süslenmiştir” (Şimşek, 2021: 145).

Güney Altay Boylarının Geleneksel Giysilerinde Renkler

Altay kültüründe renkler ve buna bağlı olarak geleneksel kıyafetlerin ve başlıkların renkleri oldukça önemli bir yere sahiptir. “Altay Türklerinin geleneksel yaşamlarında giyilen

kiyafetlerin renklerinin, o giysileri üzerinde taşıyan kişinin psikolojik durumu, ekonomik durumu ve yaşıyla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Altay Türklerinde, çocuklar için çok dikkat çekmemeleri ve nazardan korunmaları amacıyla genellikle koyu renkli kumaşlardan giysi dikilmektedir. En canlı renklerdeki, parlak ve ışıltılı kumaşlar ise enerjik ve güçlü olan gençlere giysi dikmek amacıyla kullanılmaktadır. Bunlar evlilik yaşına gelmiş kişilerle, elli yaşına kadar olan kişilerdir” (Şimşek, 2021: 126)

Elli yaşını geçmiş ve yaşı ilerlemiş olan kişiler, koyu mavi, koyu kahverengi, siyah ve bordo gibi renklerdeki kumaşlardan dikilen giysiler giymektedirler. Giysilerin renklerinin kişilerin psikolojisi ve motivasyonu ile doğru orantılı olduğunu düşünen Altay Türkleri, yavaş ve dingin hayat yaşayan ihtiyaçlar için, bu canlı renkleri uygun bulmaktadırlar.

“Bununla birlikte Altay Türklerinin geleneksel kabullerine göre ana renklerin kendilerine özgü belirli anlamları vardır ve bunlar oldukça önemlidir. Altay halkı arasında mavi renk gökyüzünü, yeşil renk doğayı, beyaz veya süt rengi ise saflığı ve temizliği temsil etmektedir. Ayrıca Altay Türklerinin geleneksel yaşamlarında beyaz tonlar oldukça önemli bir yere sahiptir” (Şimşek, 2021: 126).

“Altay Şaman giysilerinde kullanılan malzemeler ve renkler ise, sadece estetik değil, aynı zamanda sembolik anlamlar taşımaktadır. Örneğin, beyaz renk saflığı ve yüceliği simgelerken, kırmızı renk ateşi ve gücü temsil etmektedir. Bu renkler, Şamanın ruhani yolculuğunda rehberlik etmektedir” (Kaya & Bayraktar, 2025: 26–27).

“Altay halkı da, geleneksel kıyafetlerinde kırmızı rengi sıklıkla kullanmıştır. Kırmızı, onların inanç sisteminde kanı, fiziksel gücü, gençliği ve sağlığı temsil eder. Ayrıca, güneş ve ateşle ilişkilendirilerek koruyucu bir tılsım işlevi görmektedir” (Chandyevea, 2009: 5-6).

Aynı zamanda Evli Altay Türkü kadınların giydiği çege değin etek uçlarında, omuzlarında ve zemininde yedi renk kullanılmaktadır. Bu yedi renk, gökkuşağının yedi rengini temsil etmektedir. Çünkü “Altay inancına göre annelerin ve çocukların koruyucusu olan Tanrıça Umay, gökkuşağından bir köprünün üzerinde gökyüzünden inmiştir” (Hejzlarová 2019:14).

Geleneksel Giysi Terimlerinin Etimolojik İncelemesi

Güney Altay boylarının geleneksel giyim kuşamına ait terimler, yalnızca günlük hayatta değil, aynı zamanda Türkçenin tarihsel gelişim süreci açısından da önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu terimlerin birçoğu, Eski Türkçeye kadar uzanan köklü bir tarihî geçmişe sahiptir.

Örneğin “çuba” terimi, Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı eserinde yer almakta olup, “geniş, bol dış giysi” anlamında kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, DLT I: 388). Günümüzde Altay Türklerinde dul kadınların giydiği bir giysi türünü ifade etmesi, kelimenin hem anlamını hem de işlevini hâlâ koruduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde, “ton” terimi de Eski Türkçede “giysi, elbise” anlamında yaygın biçimde kullanılmış ve birçok tarihî metinde yer almıştır. Uygur metinlerinde de görülmekte olan bu terim, bugün hâlâ Altay Türkçesinde “kürk giysi” anlamında varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Clauson, 1972: 550).

“Çepken” ya da “çokpen” terimi ise Oğuz Türkçesinde de bilinen ve 13. yüzyıl itibarıyla kaynaklarda rastlanan bir terimdir. Hafif, astarlı, genellikle mevsimlik dış giysi anlamını taşımaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ve Dede Korkut Hikâyelerinde de bu terim geçmektedir (Atalay, 1940: 312). Altay coğrafyasında da bu anlamıyla hâlâ yaşamaya devam ettiği görülmektedir.

Bu örnekler, Altay Türklerinin geleneksel giyiminde kullanılan sözcüklerin yalnızca günlük yaşam pratikleriyle sınırlı kalmayıp, Türk dil tarihinin sürekliliğini de taşıdığını göstermektedir.

Güney Altay Boylarına Ait Geleneksel Giysiler

Çokpen-çepken

“Güney Altay boylarının hem erkek ve kadınlarının hem de kızlarının giyebildiği bir çeşit astarlı geniş ve uzun kaftandır. Çok kalın olmayan hafif ve yarı mevsimlik bu kabanlar genellikle düz renkli kumaştan yapılmaktadır. Bu kabanı Altay Kijiler çekpen, Teleütler ise telen olarak adlandırmaktadır” (Şimşek, 2021: 147).

Görsel 1

Çopken-çepken.

Kaynak: M. G. Levina, L. P. Potapov, *İstoriko-Etnografiçeski Atlas Sibirii, İzdatelstvo Akademii NaukSSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 288*

Kürk Manto

Sibirya bölgesinde yaşayan Altay boyları oldukça sert iklim koşullarına maruz kaldıkları için yılın büyük bir çoğunluğunda kürk manto giymektedirler. Bu kürk mantolar, bacakları örtecek biçimde uzun olarak koyun derisi, keçi ve karacadan dikilmekte, yakaları ise kırmızı tilki kürkünden yapılmaktadır.

“Kürk mantoların dışının kaplaması ailenin zenginliğine, tüccarların kumaş seçimine, kürk mantoların amacına (töreni veya günlük aşınmaya) bağlı olarak kadife, bez, Çin ipeği, saten, pamuklu bezle kaplanmaktadır. Kürk mantının üstü eğer kumaşla kaplanmazsa sol zeminin

göğüs kısmı, etek ucu, manşetleri düz koyu kumaş, kadife veya kumaş şeridi ile süslenmektedir” (Şimşek, 2021: 1445). Kadınların kürk mantosunu erkeklerinkinden ayıran en önemli farklar ise kadınlarınkilerin ayrıntılı nakışlarla işlenmesi ve elleri örten manşetlerle süslenmiş olmasıdır.

Görsel 2

Kadın Kürk Manto.

Kaynak: M. G. Levina, L. P. Potapov, *İstoriko-Etnografiçeski Atlas Sibirii, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 288.*

Emeen Ton

Güney Altay boylarından biri olan Telengit boyu kadınlarının kullandığı geleneksel üst giyimlerinden biridir. Altay Kiji kadınlarının giydikleri kürk mantodan kesim olarak oldukça farklı olduğunu söylemek mümkündür.

Emeen tonun etek kısımları geniş fakat kat kat toplu bir görüntüye sahiptir. Göğüsten kalça hizasına kadar olan kısmı dörtgen biçimde kesilmekte ve çeşitli nakışlarla süslenmektedir.

“Telengit boyu erkeklerinin giydikleri geleneksel tonun önünün bindirme denilen kısmı boğaz çizgisinden aşağıya doğru basamak şeklindedir (bazen yarım daire şeklinde), kol manşetleri üçgen değildir, ayrıca göğüs üstündeki sol zemin renkli iplerle süslenmektedir ancak kadınlarınkiden daha mütevazı bir görünüme sahiptir. Hem kadınlar hem erkekler emeen tonlarını bel kısmından üç-dört metre uzunluğundaki ve Altay Türkçesinde kur olarak adlandırılan ve kumaştan yapılan kuşaklarla bağlamaktadırlar” (Şimşek, 2021: 150).

Görsel 3

Emeen Ton.

Kaynak: M. G. Levina, L. P. Potapov, *İstoriko-Etnografiçeski Atlas Sibirii, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 289.*

Künek- Künnek

“Teleüt boyu kadınlarının en sık tercih ettikleri hafif üst giysi olan künek- künnek, basma kumaştan dikilen uzun elbisedir. Bu elbisenin dikiminde kullanılan basma kumaşın ise genel olarak kırmızı renkte olanı tercih edilmektedir. Özellikle bayramlık künekler -ki Sovyetler Birliği öncesi dönemde maddi durumu iyi olan Teleüt boyu kadınları bunları günlük kıyafet olarak giymişlerdir- töştök adı verilen göğüs kısmına dikilen süslerle birlikte kullanılmaktadır. Töştökler künekten ayrı şekilde saklanmakta ve gerektiğinde hemen künekin yakasına ilâştirilmektedirler. Bununla beraber künekler genel olarak bele bağlanan kuşaklarla birlikte kullanılmaktadırlar” (Potapov, 1961: 32-33).

Görsel 4

Künek Giyen Teleüt Boyu Kadınları.

Kaynak:

<http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/87766?page=3&query=телеым&index=127>
(Erişim Tarihi: 10.05.2024).

Kızıktu Ton

Teleüt boyu erkeklerinin kış aylarında giydikleri, sırt kısmı düz kesim olan kürk mantodur.

Görsel 5

Kızıktı Ton.

Kaynak: M. G. Levina, L. P. Potapov, *İstoriko-Etnografiçeski Atlas Sibirii, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 290.*

Telen (Kısa Kaftan)

“Güney Altay boylarından olan Teleüt boyu erkekleri yazın telen (kısa kaftan) şeklindeki üst giysinin beline kumaş bağlayarak kullanmaktadırlar. Bu giysinin beli dar kesimlidir; sırt kısmı ise belde birleşen iki parçadan oluşur. Böğür kısmı aşağı doğru genişleyen peş (etek) yardımıyla oluşmakta, peşler aşağıda, etek de önde birleştirilmektedir, çünkü elbisenin etek kısmı oldukça geniştir. Bu kaftanın dikiminde ise genellikle siyah kumaş tercih etmektedirler” (Potapov, 2014: 161-162).

Görsel 6

Telen.

Kaynak: M. G. Levina, L. P. Potapov, *İstoriko-Etnografiçeski Atlas Sibirii, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 290.*

Çegedek

Evli Güney Altay kadınlarının, geleneksel kıyafeti olan çegedek uzun ve kolsuz pelerin tarzında bir elbisedir. Evlenen Altay kadını çegedek isimli bu elbiseyi ancak eşinin vefatının ardından çıkarabilmektedir. Çegedek, uzun kollu gömlek görünümünde bir elbisenin üzerine giyilebildiği gibi, aynı zamanda da bir palto veya kürk mantonun üzerinde de giyilebilmektedir. Genellikle evli kadının çegedek olmadan kendini göstermesi olumsuz karşılanmakta, kadının, üzerinde çegedek olmadan kayınpederi ve eşinin ağabeyi tarafından görülmesi kesinlikle yasak olarak kabul edilmektedir. Vefat eden evli kadın üzerinde çegedeğiyle gömülmektedir.

Görsel 7

Çegedekli Altay- Kiji Kadınları.

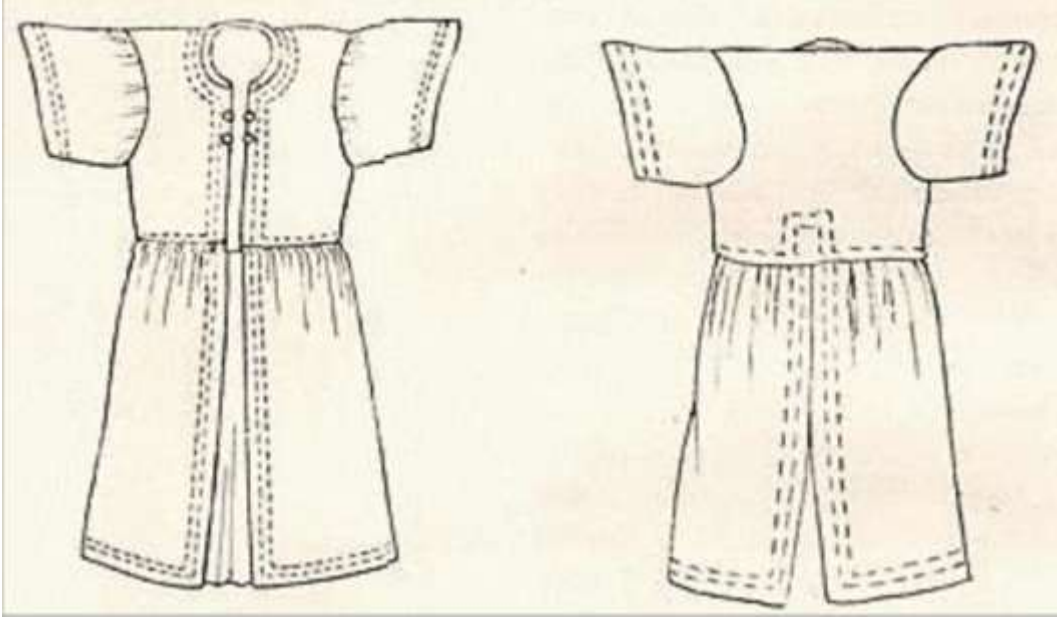
Kaynak: Hejzlarová, T. (2019) *Traditions and innovations in the clothing of southern Altaians. Annals of the Náprstek Museum, s. 13.*

Çuba

“Altay Türklerinin geleneklerine göre eşi vefat eden kadının giydiği bir dış giysi bulunmaktadır. Bu dış giysiye Altay Türkçesinde çuba adı verilmektedir. Eşinin vefatının hemen ardından Altay kadını çegedeğini çıkararak, dul kaldığını gösteren çuba giymektedir. Eğer kadın tekrar bir evlilik yaparsa yine çubayı çıkararak çegedek giymektedir. Çuba, siyah veya mavi renkli kumaştan dikilen, geniş, kısa kolları olan ve kırmızı renkte kumaştan dikilen kaplayan yuvarlak yakası bulunan, uzun etekli gömlek şeklinde genişçe bir giysidir” (Potapov, 2014: 178).

Görsel 8

Çuba.

Kaynak: L. P. Potapov. (1951). “Odejda altaytsev”. *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, Moskva-Leningrad, Vıp. 13, s. 30.

Ton

Güney Altay boyları tarafından kullanılan koyun derisinden yapılan bir diğer kürk manto da tondur. Sibirya bölgesinin soğuk iklimi dolayısıyla hem yaz hem de kış aylarında kullanılabilmektedir.

Görsel 9

Ton.

Kaynak: M. G. Levina, L. P. Potapov, *İstoriko-Etnografiçeski Atlas Sibirii*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 290.

Güney Altay Boylarına Ait Geleneksel Başlıklar

Sörü Börük

Başlıklar, Altay Türklerinin günlük hayatlarında oldukça yaygın şekilde kullandıkları eşyalarından biridir. Bu başlıklar içerisinde en sık kullanılan ise sörü börüktür. Hem erkek hem de kadınların takabildiği bu şapkaların biçimleri birbiriyle aynıdır. Bu şapka, siyah kuzu, samur veya tilki derisinden yapılmaktadır. Şapka görünüm olarak, alnın üzerinden başlayıp hafifçe geriye doğru yükselen bir tepeye benzemektedir. Altay Türkleri süslemek amacıyla bazen bu şapkanın arka kısmına kırmızı renkli kurdeleler bağlamaktadırlar. Bu şapkayı yalnızca evli erkekler ya da evli kadınlar kullanmakla beraber, gençler şapkayı düz, ihtiyarlar ise yana doğru biraz eğimli biçimde takmaktadır.

Görsel 10

Çegedek ve Sörü Börüğü ile Altay Kiji Gelini.

Kaynak: Hejzlarová, T. (2019) Traditions and innovations in the clothing of southern Altaians. *Annals of the Náprstek Museum*, s. 17.

Tarçık Börük

“Altay Türklerinin geleneksel baş giyimlerinden bir diğeri ise genellikle Teleüt boyu kadınları tarafından kışın kullanılan tarçık börüktür. Bu baş giyimin üst bölümünün dışı bordo renkli ipek kumaştan, astarı ise kuzu derisinden yapılmakta, alt bölümü; susamurunun kürküyü çevrilmiştir. Bu başlığın en üst kısmına ise mavi ipliklerden yapılan bir püskül dikilmektedir” (Şimşek, 2021: 132).

Görsel 11

Tarçık Börük.

Kaynak: http://fond.uni-altai.ru/fond/fond_material/ethnogr/od/ (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

Kış Börük

“Samur derisinden yapılan kış börük, genellikle Teleüt boyu kadınları tarafından kullanılmaktadır. Şapkanın üst kısmı, kırmızı kumaştan kesilmiş dikdörtgen görünümündedir. Şapkanın en alt kenarının dış kısmında, kenarı tamamen çevreleyen samur derisinden yapılmış geniş bir şerit bulunmaktadır. Astarı kuzu derisinden yapılan bu şapkanın dikişlerine, 3.5 cm genişliğinde altın veya gümüş danteller dikilmektedir” (Şimşek, 2021: 132).

Görsel 12

Kış Börük.

Kaynak: <http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/87801?page=15&query=аймайуес&index=726> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Turpa Börük

“Hem Teleüt boyu erkekleri hem de kadınları tarafından kullanılabilen turpa börük, koyun derisinden dikilmekte ve üstü genellikle yeşil renkli bir bezle kaplanmaktadır. Modeli: dört köşeli olup, uçları şapkanın tepe merkezinde birleşirler. Kenarı bazen kunduz derisiyle zıhlanır. Yüksekliği 15-17 cm'dir” (Potapov, 2014: 191).

Görsel 1

Turpa Börük.

Kaynak: E. P. Zaytseva. (1990). *Altayskiy Natsionalniy Kostum. Altayskogo knijnogo izdatelstvo, Gorno Altaysk, s. 51.*

Güney Altay Boylarının Geleneksel Giysilerinde Geçmişten Günümüze Değişim

Dünyanın her yerinde yüzyıllar boyunca yaşam koşulları; sosyal, siyasi, ekonomik, teknolojik ve kültürel alanlarda değişime maruz kalmıştır. Altay Türkleri devam eden süreç içerisinde büyük ölçüde kültürlerine ve kültürlerinin önemli bir parçası olan geleneksel kıyafetlerine bağlı kalmaya çalışmışlar fakat bu genel değişimden az da olsa etkilenmişlerdir.

“20. yüzyılın başlarında, Bolşevizm’in doğuşundan bir süre sonra, fabrika yapımı kumaşlar kullanılmaya başlanmış, bunun yanı sıra Altay bölgesine hazır giyim ithal edilmesi için adımlar atılmıştır. Sibiry bölgesinin sert iklim koşulları sebebiyle Altay Türkleri, kürk mantolarının ve sıcak tutan pantolonlarının varlığını korusalar da, at binmeye uygun olarak tasarlanmış olan uzun paltolar, Altay Türklerinin zorunlu olarak yerleşik hayata geçerek göçebe yaşam tarzını terk etmesi nedeniyle kullanım dışı kalmıştır” (Hejzlarová, 2019: 21).

Sovyetler Birliği döneminde Altay kıyafetleri arasında Rus tarzı giysiler giderek artış göstermeye başlamıştır. Rus tarzı giysiler genellikle erkekler tarafından yaygın olarak

kullanılmış, özellikle Rus tekstil fabrikalarında üretilen askerî giysiler büyük rağbet görmüştür. Altay kadınları, satın aldıkları kıyafetleri genellikle evde kendileri yeniden düzenlemişler, böylece Rus modası her ne kadar Altayların geleneksel giysilerinde etki etmeye başlamış olsa da Altay Türkleri, geleneksel giyim kuşam kültürlerine belli oranda sahip çıkmayı başarmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Altay bölgesinde büyük ölçüde Batı tarzı giysiler kullanılmaya başlanmış fakat geleneksel giyim kuşam kültürü tamamen yok olmamıştır. Altay Türklerine ait geleneksel giysiler, genel olarak köy kesiminde yaşayan yaşlı kuşak tarafından korunmuş, özellikle düğünlerde, çeşitli millî bayramlarda, şenlik ve festivallerde giyilerek günümüze kadar gelebilmiştir.

Geçmişten günümüze dek, Güney Altay boylarının da geleneksel kıyafetleri arasından çeşitli dış giyim ve baş giyimler korunmuş, pek çoğu birçok değişikliğe uğramış olsa da bazıları orijinal biçimini belli bir oranda korumayı başarmıştır.

SONUÇ

Giysiler, başlangıçta insanları doğa koşullarından korunmak amacıyla ortaya çıkmış, fakat zamanla yaşanmışlıklarla harmanlanarak farklı işlevler kazanmıştır. Kadim bir kültüre ve zengin bir tarihî geçmişe sahip olan Altay halkı, yaşanmışlıklarını, kültürlerini, sosyal hayatlarını ve ekonomilerini zamanla gerek giysilerinin renklerine, gerekse de kumaşlarına yansıtmıştır. Altay halkı erkek ve kadınlarının üzerlerinde taşıdıkları geleneksel giyim kuşam, onların toplumsal değerleriyle birleşerek geçmişten günümüze ulaştırmış ve kendilerinden sonraki kuşaklara ışık tutmuştur.

Bu araştırmada, Güney Altay boylarına ait geleneksel giyim kuşam, beş ayrı başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiş, Güney Altay boylarının yaşayış biçiminden ve geçim kaynaklarından hareketle geleneksel giysilerinin yapımında kullandıkları malzemeler, çeşitli inanışlarına göre giysilerinde kullandıkları renkler, iklim koşullarına bağlı olarak giydikleri geleneksel giysileri ve bu geleneksel giyim kuşamın tarihî süreç içerisinde geçmişten günümüze gelinceye dek uğradığı değişiklikler tespit edilmiştir.

Yaşadıkları yer olan Sibirya bölgesinin, sert iklim koşullarının ve geçimlerini hayvancılık yaparak sağlamalarının etkisiyle Güney Altay halkının genellikle hayvan kürklerinden yapılan mantolar ve hayvan derilerinden dikilen ayakkabılar giydikleri, göçebe hayat yaşamalarından dolayı at binmeye uygun giysiler tercih ettikleri, geleneksel kıyafetlerinde kullandıkları renklerin çeşitli inanışlarına göre şekillendiği ve geleneksel kıyafetlerinin tarihi süreç içerisinde çeşitli sebeplerle değişime uğrasa da belli bir ölçüde muhafaza edilerek günümüze kadar geldiği sonucuna varılmıştır.

Geleneksel giysilerde kullanılan keçe, hayvan derisi, kadife, ipek ve pamuklu kumaşlar; sadece işlevsellikleri yönünden değil, aynı zamanda Altay halkının estetik anlayışını, sosyal statüsünü ve yaşam biçimini yansıtmaları açısından da önem taşımaktadır. Renk tercihlerindeki sembolik anlamlar -örneğin beyazın saflığı, mavinin gökyüzünü, yeşilin doğayı temsil etmesi- kültürel kimliği göz önüne sererken, kıyafetlerin modelleri de yaş, cinsiyet, medeni durum ve ekonomik duruma göre farklılaşmakta, bu yönüyle geleneksel giyimin çok katmanlı yapısını sergilemektedir.

Ayrıca, çalışmada ele alınan giysi terimlerinin etimolojik açıdan da değerlendirilmesiyle, bu kavramların Eski Türkçeden bugüne kadar ulaşarak, anlamlarını ve işlevlerini büyük ölçüde korudukları görülmüştür. Bu durum, Güney Altay boyları aracılığıyla yalnızca giyim kuşam kültürünün değil, dil mirasının da yaşatıldığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Atalay, B. (1940). Eski Türkçeden Bugüne Türk Dili. TDK Yayınları, Ankara.
- Chandyevea, Y. D. (2009). Traditional Costume as a Reflection of the Ethnic Culture of the Altai People. Siberian Federal University, Krasnoyarsk.
- Clauson, S. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford: Clarendon Press.
- Hejzlarová, T. (2019). Traditions And Innovations in the Clothing of Southern Altaians. *Annals of the Náprstek Museum*, sayı 40, 7-23.
- Kaşgarlı Mahmud. (2006). *Dîvânu Lugâti 't-Türk*, Cilt I. (Haz. Besim Atalay). TDK Yayınları, Ankara.
- Kaya, Ö., & Bayraktar, Z. (2025). Function and Meaning in the Costumes of Altai and Siberian Shamans. *Folklor/Edebiyat*, 31(121), s. 26–27.
- Potapov, L. P. (1951). Odejda Altaytsev. *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, Moskva-Leningrad, Vıp. 13, Leningrad.
- Şimşek, C. (2021). *Altay Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı, Geleneksel Sporları ve Oyunları*. PhD Theis. Bişkek: Manas Üniversitesi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/87766?page=3&query=телеут&index=127> Erişim Tarihi: 10.05.2024.
- http://fond.uni-altai.ru/fond/fond_material/ethnogr/od/ Erişim Tarihi: 10.05.2024.
- <http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/87801?page=15&query=алтайцев&index=726> Erişim Tarihi: 11.05.2024.

EXTENDED ABSTRACT

Altai Turks are the indigenous people of the Altai Republic, located in the southernmost part of the Siberian geography. The tribes of the Altai Turks live at the foothills of the vast, ice-covered Altai Mountains in the Southern Siberia region, and although they are known by the names of the rivers where they live, such as Altai Kijis, Telengits, Teleüts, Kumandins, Çalkandıs, Tubalar, they took their general name from the Altai mountain range, which is the symbol of the region they live in. Altai Turks are divided into two different groups: Southern Altai tribes and Northern Altai tribes. The Northern tribe of this people consists of Tubas, Kumandins, and Çalkandıs, and the Southern tribe consists of Altai Kijis, Telengits, and Teleüts.

Chinese sources from the 6th and 7th centuries and stone inscriptions belonging to the Ancient Turks show that the Turks chose the Altai geography as their homeland in the earliest periods. In the ongoing historical process, the Altai region has become the homeland of many Turkic states. For this reason, this region has gained great importance by becoming a carrier of the rich and ancient culture of the Turkic people from past to present. The social, cultural and economic characteristics of the ancient Altai people, who host the region, shed light on the Turkic world and reveal many cultural values.

One of the most important carriers of people's culture is traditional clothing. Although these clothes initially appeared for protection purposes, over time they gained different functions by feeding on the joys, sorrows and fears experienced by the people, and became almost a living element. The Altai people, who have lived for centuries at the intersection of Mongolia and Siberia, have reflected their lifestyle, cultural values, changes and developments in their social life, livelihoods and financial situation from generation to generation by reflecting them on the fabrics, colors and ornaments of their clothes.

These traditional clothes have become a symbol that reflects the status of the society, the ties between families, and belief systems, as well as being a part of the emotions and events that occur in daily life. While the motifs used by the Altai people on their traditional clothes show their close relationship with nature, the types of fabrics they choose and their handicrafts also reveal the material conditions of the period and the understanding of craftsmanship. For this reason, each piece of clothing, headgear, and ornaments is not only a piece of clothing and an accessory, but also an important element that helps the cultural continuity of the people.

In this article, it is aimed to examine the traditional clothes of the Southern Tribes of the Altai Turks under the headings of Materials Used in the Making of Traditional Clothes of the Southern Altai Tribes, Colors in the Traditional Clothes of the Southern Altai Tribes, Traditional Women's and Men's Clothing, Traditional Head Wear and Changes in the Traditional Clothing of the Southern Altai Tribes from Past to Present. In order to examine the subject comprehensively, an interdisciplinary approach has been adopted in the article by examining historical and ethnographic sources and various visual materials.

The article focuses on how the climatic conditions, social order, and economic activities of the region affect traditional clothing. In addition, the Southern Altai tribes, which are the main subject of the study, are separated from the Northern Altai tribes and put under a deeper spotlight. The traditional clothes of the Southern Altai tribes are discussed in detail and introduced with visuals, with a special emphasis on the symbolic meanings and values attributed to the different colors, fabrics, decorations, and motifs used on the clothes in the cultural context.

In addition, by following the transformation of these traditional clothes from past to present, the effect of exposure to external influences and modernization on traditional clothes is also touched upon. As a result, this article aims to contribute to a broader understanding of the cultural values, social lives, and economic conditions of Turkic societies through the traditional clothes of the Altai Turks, who are attributed to the ancestors of the ancient Turks.